

Ljudsko gledišče.

Napisal Franc Bregar.

Pred kratkim je izrekla naša javnost besedo, ki je ne bi smela izgovarjati lehkomišlno: Ljudsko gledišče.

Neka pogospojena umetnost zdihuje na našem odru, pogospojeno občinstvo ji ploska v avditoriju, a ljudstvo orje in seje, kosi in žanje ter prav nič ne potrebuje gledišča. In če bi ga tudi potrebovalo — kaj nudite človeku hudičevega olja, ko koprni od žeje in želje po kapljici studenčnice? Kajti vsa moderna umetnost in zlasti glediška se je odtrgala od ljudstva, zatajila je svoje plebejsko pokoljenje, ki je nje začetek in bodočnost, ter služi in rabôta v žalostni vlogi dvornega norca, ki mu je želja gospodarjeva ukaz in njegova nevolja smrtna obsodba, v nehvaležnih dvorih inteligentnega in neinteligentnega meščanstva. In ker je gospodarjeva volja spremenljiva in nestalna, je begotna tudi vsa umetnost. Struje naraščajo, se plode in umirajo. Zato je tudi umetnosti le v korist in blagor, če se sprostí in vrne k ljudstvu.

Kolikor besed, toliko obtožeb; kolikor obtožeb, toliko obsodeb — toda dobro in potrebno je, da sodnik premisli in pretehta, preden sodi.

* * *

Ljudsko gledišče je, menim, gledišče mas; najširjim slojem dostopno, vsem umljivo. O tem smo vsi edini, da danes ni ne naše, ne kako drugo gledišče ljudsko gledišče, toda ali je mogoče, da postane tako? Lehkó je mlademu srcu misliti si Talijine dvore na stežaj odprte, na odru deklamira igravec ljudsko misel in ljudstvo v njem sebe posluša, ljudstvo je umetnik in sodnik; v panteonu počiva en sam veliki nesmrtnik — ljudstvo, povsod je zavladal en sam okus, ena sama vedno pravična sodba.

Tako mlado srce, razum pa in zgodovina drugače. Da more biti gledišče sedaj vsem dostopno? — Naj ne govorim o tem! Kdor je kruha lačen, mu je umetnost deveta skrb, in danes je mnogo lakote. Ko utihne kričeča glad, ko objame človeka mirna, topla udobnost, tedaj šele začuti željo po umetnosti, najprej mu je treba kruha, potem iger. Sedaj pa ljudstvo še ni vsak dan sito. A če pride enkrat dan, da se otrese teh najgorjih skrbi, bo samoposebi zahrepenelo po umetnosti. — In da more biti gledišče sedaj vsem umljivo? Izobraženi in ljudski okus si tako nasprotujeta, da je enemu pelen, kar

je drugemu med. Kdo pa more zahtevati od inteligence, naj se odpove svojemu okusu, ki je brez dvoma boljši in zanesljivejši od ljudskega? Tudi ne gre, da bi se umetnik ponižal do ljudstva, ker se mora ono dvigniti do njega, in krivično bi bilo pregnati Hamleta z odra, da dobi prostora Krjavelj, ker ljudstvo kliče po njem.

Nujni pogoj ljudske umetnosti je harmonija vsega življenja, kulturna enakost vseh slojev. Ko povsod nastane mirno blagostanje, ko se čuti vse ljudstvo eno samo veliko družino, ki ima iste misli, iste cilje, je ustvarjena podlaga za ljudsko umetnost. Kajti umetnost je verna slika življenja, od njega odseva in se spreminja z njim. Zgodovina nas uči iste resnice. Samo v nje začetku je živela ljudska umetnost, kot nam priča postanek narodne pesmi, od tistega časa pa se je zemlja razklala v tisoč prepadov, razdelila so se ljudstva in sloji, nakopičilo se je tu bogastvo in drugod revščina, umetnost pa je pribežala tja, kjer je mogla živeti, dasi je nehala biti ljudska umetnost.

Čas, ko je nastajala narodna pesem, je prva in edina doba ljudske umetnosti. Takrat ni bilo treba umetnikom oznanjati vedno novih evangelijev, imeli so le svoje junake, ki so jih gledali v tisti slavi, s katero jih je obdalo vse ljudstvo, in peli o njih, kadar jim je bilo srce prepolno. Nič dušo razjedajočih problemov, nič vprašanj, nič dvomov, ki bi jih moral vsak umetnik samostojno reševati. Umetnost je govorila tisočerin in v imenu tisočerin. Tako je bilo v tistih davnih časih, ko je živel in hodil in pel božji pevec Homer, ko je mladi rod Ahajcev prvič vpel svoje zamišljene oči v svet, da zapoje pesem o sebi in sporoči vnukom zmage pri Iliju. Tedaj, ko še niso poznali učenosti pisanja in so očetje zapuščali pesem sinovom in vnukom kot podedovano dediščino, ko so bili vsi poprečno enako veliko in enako malo modri, ko so patriarhi mirno spali v kočah svojih „božanskih svinjarjev“, — Homer nam je nehote pel kulturno zgodovino svoje dobe — ko je skozi vse panoge življenja zvenela nepopisno lepa harmonija, tedaj je živelo ljudsko slovstvo, ker je moralo biti ljudsko. Kajti umetnikova misel je bila ljudska misel, umetnikovo čustvo je bilo ljudsko čustvo in svojih ni opeval, ker svojih ni imel.

Doba nastajanja narodne pesmi, ta zlati vek umetnosti, je minila tu prej, tam pozneje, a povsod prekmalu, ker izza tistega časa ne pozna več lite-

rarna zgodovina ljudskega slovstva, najmanj pa ljudske drame. Življenje se je vzvalovilo, mirni, tihi razvoj je bil pretrgan, s kulturo so se dvignile posamezne velike individualnosti in posamezni stanovi na površje, kulturne razlike slojev so pa morale nujno provzročiti slojno umetnost. Grki, ki so tako hitro in našim časom tako podobno živeli, so se pod Periklejem že bojevali za stare demokratične pravice in z njimi za ljudsko umetnost, ki je že

DR. IVAN ŠARIĆ
novi posvečeni škof v Sarajevu

vkjučena v pojmu demokraciji. In res opazamo, da se je tedaj zopet razvila neke vrste ljudska umetnost. Drama je za Perikleja zrastle čez noč in zapovrstjo so nastopili trije mojstri tragike Aischylos, Sophokles in Euripides, pri katerih se moderni ljudje uče dramske abecede. Bili sta pa dve stvari, ki sta dajali grški klasični drami ljudski značaj: nje bogočastni izvor, vsled katerega je drama postala religiozna potreba ljudstva, in prosti vstop v gledališče. Globoka ljudska religioznost je dobila v tra-

gediji nov izraz in v tem smislu je bila grška drama ljudska drama. V tem obstoji tisti plemeniteči vpliv religije na umetnost, da ji s svojim dihom vtisne na čelo pečat univerzalnosti, poljudnosti; pokazati samo s prstom na dejstvo, da se je v starem in srednjem veku razvila drama iz bogočastja, ter s tem dokazovati, da vera pospešuje umetnost in da jo Cerkev skrbno goji, je površno, ker je stik med religioznostjo in umetnostjo mnogo globlji. Tako vidimo, da je stala grška drama na višku ob času velikih tragikov in ti so neprestano reševali problem boja med človekom in npravnim zakonom, torej problem, ki se najtesneje oklepa religioznosti. Aischylos in Sophokles sta v bistvu moralista in še celo svobodomiseln Euripides je ob koncu življenja v svojih „Bakantinjah“ molil svoj skesani in ponižni confiteor, ki tako neusmiljeno moralizira, da bi ga mi izžvižgali, če se ne bi šlo za stare bogove, ki so že umrli in nam niti sanj ne motijo več. Te tragedije so bile izliv ljudske duše in so zaslužile, da je država žrtvovala za eno samo predstavo več kot za vso peloponeško vojno.

Ko je še Euripides pisal svoje tragedije, se je že prismejala na oder komedija, s katero se začenja klasična dekadencia. Gledališče je izgubilo svoj bogočastni pomen popolnoma in drama je zapravila vso tisto etično resnost, ki ji je bila dediščina iz starih časov in ki je ogrevala in zanimala vse najširše sloje. Sedaj je zavladovala navihana komedija in Aristophanes ter vsi drugi posnemavci njegovega humorja so se smejali z odra bogovom, filozofom, državnikom in vsakomur, kdor jim ni bil po volji. Vesele Atene so se tudi smejale, smejale do solz in ploskale, a drama je padala in vedno bolj gubila ljudski značaj, ker se je lotevala partikularnih snovi, ki niso izvirale iz širokih ljudskih mas. Tedaj so umetniki že zavzemali nasproti ljudstvu približno isto stališče kot danes: imeli so svoje religiozne, filozofske in politične nazore in elita jih je poslušala.

To je ena pot, po kateri se je klasična umetnost, ki je imela v sebi kal, da postane ljudska umetnost, ločila ali „odtujila“ od ljudstva. Ta ločitev pa je bila le notranja, ker so jo začele gibati drugačne sile, kot so gibale ljudsko dušo. Zunanja ločitev se je bila izvršila že zdavnaj prej in že zdavnaj prej je izginila tista ljudska umetnost, ki težimo sedaj zopet po njej. Ne da se reči, da bi bili grški tragiki bolj popularni kot je n. pr. dandanes Ibsen. Kajti tisto grško „ljudstvo“ je bilo v bistvu buržoazija in pomniti je treba, da je ploskalo v gledališču le tridesettisoč meščanov, medtem ko je stotisoč sužnjev oralo in kopalo, tkalo in kovalo, da preživi „grško ljudstvo“ in njegovo umetnost. Ko se je mladi grški državljani potepal s filozofi po ulicah, šolah in pa-

lestrah in srkal kot razvajena čebela z vseh cvetov najslajši med, je helot čez dan sejal pšenico, s slednjo mislijo vkopan v zemljo, in je ponoči sanjal o kruhu in njega sladkosti. Tako si je umetnost sezidala svoj ponosni dom na tujem delu in tuji lakoti.

Cela grška zgodovina je bila svetu velika pre-
rokba za temno bodočnost in blagor tistim, ki jo
hočejo in morejo razumeti. Jesensko cvetje grške
umetnosti je bilo kaj velo in žalostno, verna slika
našega časa. Življenje ni imelo več nobenega pravca,
zavladala je socialna, politična, umska in seve tudi
umetniška anarhija. Dovtip, sarkazem in opolzlost,
brez ciljev in cest, vse kakor danes. O ljudski umet-
nosti ni bilo več najmanjšega sledu.

Tako so Grki zelo lepo začeli in zelo žalostno
končali. Ljudstvo je samo enkrat prišlo do besede,
a o tem molči zgodovina, da se sedaj sliši skoro
samo kot pravljica. Le Homer stoji kakor samotni
spomenik, ki priča, da je bila nekdaj grška ljudska
umetnost in da je že v davnini legla počivat, morda
na veke.

* * *

Na veke? Ne. Učnikova beseda se je izpolnila
in krščanstvo je res prekrvasilo celo družbo. Evan-
gelij je počasi izravnavaal strašne kulturne difference,
ki jih je bil začrtal stari vek — in to je prvi pogoj,
ki omogočuje ljudsko umetnost. Vrhutega se je zgo-
dilo tedaj veliko dejanje, vredno Previdnosti in njenih
daljnih ciljev: S severa so prihruli barbari, polni
zdrave, nekročene sile, se pomešali z jugom in nji-
hova topla, močna kri je zavrela po usehlih žilah
starih rodov. Z njimi je dobila fizično, umsko in
etično propala kultura fizične moči, krščanstvo pa ji
je začelo vzgajati um in voljo. To je ena izmed
tistih mojstrskih potez božjih, ki jih je malo v zgo-
dovini tako jasnih in sijajnih; kajti zdelo se je, kot
da se bo znova začela bajka o zlatem veku. Železni
germanski fevdalizem se je moral počasi vpogibati
spricho demokratičnega ognja, ki je še plamtel v ro-
manskih narodih, izšolanih še v dobi socialne in
politične anarhije zadnjih let rimskega cesarstva.
Tako se je izvršil prevažni proces kulturne izravnave,
umetnost je dobila zopet ugodna ljudska tla, da na-
novno vzkali in se razvije. Dokaz temu je, da se je
ravno tisti čas močno dvignila umetniška stvarjajoča
moč germanskih rodov, ki nas zelo spominja na
Homerjevo dobo. Nastajale so pravljice in narodni
epi in tudi dramatika se je začela javljati. Kakor v
veku Dionizijev kult, tako je sedaj krščansko bogo-
služje rodilo prvo ljudsko dramo. Cerkve so bile
vsem dostopen avditorij, ljudstvo hvaležen poslu-
šavec in rojstvo Učnikovo ter smrt velika svetovna
tragedija. Zopet se je izkazalo, da je religija ena

izmed tistih kulturnih vezi, ki veže vse ljudstvo;
zato se zrcali skoro vedno v ljudskem slovstvu, in
ko je že vsa enotnost življenja raztrgana, tedaj je
religija čudodelni ključ, ki odpira vsa srca.

Toda prehod med staro in novo kulturo ni bil
docela razdejan, tako da se ne bi mogla vtihotapiti
na to stran nobena stara tradicija. Tako so se sem
presleparili potomci rimskih glumačev, ki so se potem
veselo ciganili po Italiji, Provenci, Španiji in celo
po Angleškem. Jasno je, da je to moralo biti le v
škodo ljudski dramatiki, ker je pokvarilo nje mirni,
zdravi razvoj. Popotne igralske družbe so navidez

FR. ROPRET
CESAR FRANC JOŽEF I.

tolažile umetnostno ljudsko potrebo, obenem pa so
kvarile zdravi umetniški čut ter poniževale umetnost
do stališča sirove burke. Humoristični zarod glu-
mačev se je ohranil dolgo in je trubaduril v Pro-
venci s trubadurji pod imenom jongleurjev ter pel
in brenkal ob njihovih ljubavnih pesmih.

Da, trubadurji! Ti romantični pevci so dokaz,
da je umetnost tedaj že prehajala počasi iz ljudskih
rok v stanovski monopol ter da je zavila zopet v
staro strugo, kar je tudi popolnoma umljivo. Demo-

kratični spomini iz starega sveta niso mogli streti fevdalizma, ki je postal v srednjem veku edinoveljavna politično-socialna oblika. Bohotno je vzcvetelo viteštvo, v katerem se je bratil pesniški polet s telesno močjo, prikupna galantnost s plemenitim duhom. Okoli dvorov se je zbirala duhovitost in bogastvo, ki je rodilo svojo romantično kulturo in nujno romantično umetnost, ljudstvo pa je zamiralo v politični in umski onemoglosti.

V enajstem in dvanajstem stoletju so nastajala mesta, ki so bogatela in se vsestransko krepila, v katera so se izlivala vsa kulturna pota. Religiozno dramo, ki je prej klila po vaških cerkvah, so presadili semkaj in meščanstvo jo je začelo gojiti v velikem štilu; najemalo si je stalne igralske družbe; trošilo velike denarje za dekoracijo in kostume in tako pripravljalo oder, da stopi nanj in spregovori Lope de Vega in Calderon in Shakespeare. Na ta način se je zgodovini že v drugič primerilo, da je prezgodaj ali prepozno rodila veliko deco, ki jim ni mogla najti zibel, da bi jih vanjo položila: Calderon in Shakespeare sta bila in sta še sedaj elitna umetnika, dasi bi njuna beseda morala govoriti množicam.

In potem — o, predobro poznamo tisto žalostno pot, ki jo je hodila historija našega rodu. Ljudstvo je padalo v bedo in okorelost, ki je klicala v nebo in pekel po maščevanju, umetnost se je pa grela v salonih ter se izborna počutila; pravijo, da so tedaj živeli klasiki Racine, Corneille, Molière in da niti blazni ljudje niso jemali v misel ljudske umetnosti. Po vsem, kar sem govoril, popolnoma jasno. Ta klic je prišel šele v našem času in pomeni velike dogodke, govori toliko kot vsa zgodovina.

* * *

Danes smo na tem, da pomeni ljudska umetnost toliko kot umetnostna sleparija. In to ni neopravičeno. Na odru uspeva kosmat dovtip, rokovnjaško junaštvo, neumetniška genljivost, moralizujoča tendenca, bedasto kričeva scena. Če bi hotela biti naša gledišča res ljudska gledišča, bi s tem izvršila umetniški samomor, ker ljudstvo ne razume več umetnosti.

Tako je. Ljudstvo ne razume več umetnosti in ne narobe, kot bi umetnost ne razumela ljudstva. Umetnik popolnoma dobro ve, da to, kar piše, ni ljudsko, pa si ne more nič zato, ker ni zrastel na ljudskih tleh, ker se ni vzgojil med ljudstvom, ker so njegove težnje popolnoma drugačne kot težnje ljudstva, ker stoje pred njimi novi problemi, o katerih ljudstvo ničesar ne ve. Tega ni kriva moderna umetnost, tolikokrat proklinjana in stokrat krivično obsojena, temuč vse tisto ozračje, v katerem umetnik živi. Zastonj je kriviti moderno vseh mogočih in ne-

mogočih grehov, ker s tem ne spravimo resnice s sveta. Postavite ljudstvo pred katerokoli Shakespearejevih dram, pred njegov humor, poln silne dialektike, pred njegovo genialno tragiko, ki iztisne iz srca zadnjo kapljico krvi. Obsoditi boste morali starega Angleža, da rešite čast in veličanstvo ljudstva. Toda ravno tako bi morali obsoditi vso moderno vedo, zakaj jasno je, da je tudi ta tuja ljudstvu — koliko smrtnih obsodeb! In ko bi bil slednjič oproščen morda Burns ali Koljcov ali Ševčenko ali — bolj iz dobrosrčnosti kot iz resnicoljubja — deloma tudi Tolstoj, tedaj se bi pokazalo, kako so

BELOKRANJSKI ČREDNIK

sodniki krivični. Kajti vsi ti so bili po svoji srečni usodi deležni ljudskega življenja, ali če se točneje izrazim, ljudske kulture in ta jih je izbrala za ljudske poete, ker niso mogli sami izbirati druge poti. Kdor pa živi v svetu moderne inteligence, komur so se vsi ti novodobni dvomi zajeli v dušo, ta si lahko iztakne oči, ogrne raztrgani plašč starega grškega berača in pevca, obesi popotno torbo čez ramo, a kljub temu ne bo Homer.

Razdalja med inteligenco in ljudstvom je preširoka, da bi postala umetnost inteligence čez noč ljudska umetnost. Dve kulturi si stojita nasproti in

vprašanje je, katera se začne drugi približevati. Zame ni dvoma, da mora ljudstvo k umetniku. Trd je ta govor in kdo ga razume v našem demokratičnem času, a raditega nič manj resničen. Kajti kakor vse kaže, se je to približevanje že začelo in morda ni zelo daleč čas, ko bo ljudsko gledišče moglo biti tudi umetniško. Ljudstvo se dviga iz letargije, osvaja si dannadan nove politične pravice, trudi se, da si utrdi podlago materialnega blagostanja, izobrazba se širi v najširje sloje — kultura se izravnava! Sedaj še nismo na tem, da bi bil prepad popolnoma izpolnjen — popolnoma tudi nikdar ne bo — a polni se polagoma.

Tedaj ko bo ljudstvo dovolj umsko razvito ter moglo dvigniti roko in misel od pluga in iz brazde, tedaj nam ne bo treba zdihovati po Homerjevih časih, ne bo nam treba soditi in proklinjati moderne, ker bo vsa umetnost ljudska umetnost. Kipeče zdravje, ki bo prišlo s širokimi masami tudi v gledišča, bo preplavilo in odvrгло vse kar je bolnega in grdega v moderni umetnosti, bo vso umetnost prepojilo in poživilo.

Zgodovina vekov nas je učila ne kot ljubeča mati z božanjem, temuč kot srepogleda mačeha

s šibo. Pravijo, da je ta metoda stara, pa koristna. Vzgojevalci ljudstva, ki jim je izročeno v varstvo in skrb, naj verujejo šibi, če ne besedi in naj gledajo! Pri nas se je vse življenje dvignilo, veliko novih sil se je razvilo, demokracija hodi svojo zmagovito pot naprej, nevzdržana, ponosna prerokuje boljše čase in ni je moči, ki bi jo mogla ustaviti. Kdor si iz hudobne volje ne zatiska oči, ne more tega prezreti. Dan njene popolne zmage bo rojstni dan ljudske umetnosti in ljudskega gledišča. Ni se nam bati, da se izjalovi poizkus, kot se je ponesrečil starim, ker je njih svoboda segala komaj do atenskih zidov, naša pa objema slednjo koč, do nje zadnjega prebivalca ima umetnost svoje pravice in dolžnosti — in morda so tisti že rojeni, ki bodo doživeli dan, ko jih bo začela tudi izvrševati.

* * *

Ali je ta prognoza v prihodnost pravilna? Ali je prav pogledalo oko, resnice in lepote željno, v bodočnost, ki se šele svetlika izza hribov skozi megleno zarjo? — Bog nam vero blagoslôvi.

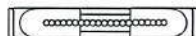
Romančica o jutru.

Zložil Tonej Jelenič.

Kraljevič po vasi ljubkoval je
s črnim mrakom v trdi noči.
Ni zveneče se tedaj odprlo
ljubo okno v temni koči.

Vojsko zjutraj zbral je na osveto.
Iz iztoka kri privrela,
vsa slemena pordečila živo,
v koči okna vzplamenela.

Pa pred koč kraljevič pribežal,
zrl v zenice je devici;
in zasvatovala vsa dežela
v slavo kralju in kraljici.

Skepsa.

Zložil Tonej Jelenič.

Solzna misel v duši plaka
na večer mladosti —
Bog, zakaj me po pustinji
vodiš v naročaj bridkosti?

Kamen pada, list se proži,
da na tleh počije,
brez oddiha pot življenja
skozi večni mrak se vije.

Škriplje mraz, pa zlati ogenj
srca ne ogreje;
iz globeli z zlobnim smehom
demon v črno noč se smeje.

Kam, moj Bog? Zabiči cilje
in razžari pota,
da razločim v tvoji zarji:
tu resnica — tu je zmota!

